

MEĐUNARODNI KULTURNOPOVIJESNI SIMPOZIJ MOGERSDORF '83, SV. 15,
Seljak i poljoprivreda u panonskom prostoru od svjetske privredne krize do početka
drugog svjetskog rata, Osijek 1983, 1—231

U prilogima objavljenim u zborniku Međunarodni kulturnopovijesni simpozij Mogersdorf '83 o temi Seljak i poljoprivreda u panonskom prostoru od svjetske privredne krize do početka drugog svjetskog rata izneseni su rezultati istraživanja ekonomskih, socijalnih i političkih promjena nastalih u specifičnim uvjetima triju susjednih zemalja Jugoslavije, Austrije i Mađarske, odnosno njihovih susjednih predjela, pod utjecajem zajedničkog činioca — svjetske ekonomske krize započete 1929. i međunarodnih prilika uoči izbijanja drugog svjetskog rata. Nastavljajući na dosadašnja istraživanja, oni donose nove rezultate istraživanja iz područja ekonomske, socijalne i političke povijesti koji govore o tome s kakvim nasljedem — modificiranim u toku prvog desetljeća nakon završetka rata — te zemlje stvorene nakon raspada Habsburške Monarhije dočekuju početak svjetske ekonomske krize, kakve je pojedinačne i zajedničke probleme pred njih postavljala kriza i na koji su način one tu krizu općenito i napose na području poljoprivrede doživjele i nastojale prevladati. Rezultati tih istraživanja također pokazuju s kakvim je sličnostima i razlikama u ekonomskom položaju i socijalnom sastavu, te političkom opredjeljenju selo triju država, napose njihovih susjednih predjela dočekalo početak drugog svjetskog rata.

Dva referata govore o razvoju poljoprivrede i položaju seljaštva u Hrvatskoj. Z. Šimončić je u prilogu Seljaštvo i poljoprivreda u Hrvatskoj 1929—1941. god. [205—217] iznijela podatke relevantne za čitavo istraživano razdoblje (prenaseljenost sela, usitnjenost posjeda, niska investicijska ulaganja, slabo korištenje agrotehničkih mjera) i konstatirala da je do 1941. došlo do malih, dijelom i nepovoljnih promjena u strukturi sela i poljoprivredne proizvodnje. Osvrćući se na razdoblje krize 1929—34. god., utvrdila je da je ona padom cijena na svjetskom tržištu, uvođenjem protekcionističkih mjera, padom izvoza i disparitetom cijena poljoprivrednih i industrijskih proizvoda dovela do bitnog pogoršanja položaja seljaka, što se, između ostalog, manifestiralo u njegovoj sve većoj zaduženosti. Nakon analize rezultata likvidacije seljačkih dugova, kolonizacije i dr. zaključila je da se poslije završetka krize položaj seljaka poboljšao, ali također da su bitni problemi i uzroci njegova nezadovoljstva ostali neizmijenjeni. B. Stanel je u prilogu Seljaštvo i poljoprivreda Hrvatske u razdoblju od 1929. do 1941. godine [43—57] nakon globalne slike o ekonomskom položaju i razvoju poljoprivrede u Hrvatskoj u sklopu općeg ekonomskog razvoja, prikazao strukturu i ekonomsku snagu seljačkih gospodarstava. Konstatirao je da je poljoprivreda bila temeljna grana u privredi Hrvatske i Jugoslavije i da je zbog toga kriza 1929—34. god. u Hrvatskoj imala pretežno karakter agrarne krize. Ustanovio je da je ekonomska slabost seljačkih gospodarstava onemogućila modernizaciju poljoprivrede, a da ekonomska politika Jugoslavije nije bila mogla koncipirati program razvoja poljoprivrede jer nije bila sposobna riješiti nijedan bitni ekonomski problem zemlje. U tome je našao uzrok zbog kojeg se poljoprivreda nakon završetka krize nije mogla oporaviti, te uzrok niza ekonomskih, socijalnih i političkih proturječnosti s kojima je hrvatsko selo dočekalo 1941. godinu. Treći referat, prilog Lj. Bobana Seljaštvo u Hrvatskoj u programima političkih stranaka (1929—1941) [73—85] posvećen je socijalno-političkoj problematici. U njemu je autor utvrdio socijalni sastav stranaka u Hrvatskoj i socijalni krug kojem su se one obraćale. Konstatirao je da je na selo najveći utjecaj imala Hrvatska seljačka stranka koja je u svom programu stavljala težište na političku i nacionalnu problematiku. Iznio je podatke o nastojanjima ostalih stranaka (Samostalne demokratske stranke, ustaša, klerikalnog pokreta) da dobiju pristaše na selu,

o pokušajima uglavnom deklarativnog uključivanja socijalnih interesa sela u programe građanskih stranaka, te napose o nastojanju KPJ da ojača svoje pozicije na selu. Te procese prati u vezi s promjenama na političkoj sceni (uvodjenje šestojanuarske diktature i njezino ublažavanje te stvaranje Banovine Hrvatske) i u uvjetima ekonomske krize, njenog ublažavanja i socijalno-političke diferencijacije na selu u razdoblju pred izbijanje rata.

Položaj različitih skupina na slovenskom selu analizirao je F. Adamič u prilogu Družbenoekonomski položaj kmetov in kmetijstva v času svetovne gospodarske krize v Sloveniji (1930—40) [137—158]. Na temelju analize posjedovne strukture utvrdio je da su na selu postojale skupine različitog ekonomskog i socijalnog položaja i s različitim interesima — »seoski proleterci« (»bajtarji« i sitni seljaci), srednji i krupni seljaci, veleposjednici i posebna skupina »viničarja«. Prateći ekonomski razvoj u toku jednog desetljeća, istražio je na koji način je ekonomska kriza i razdoblje nakon njezina završetka utjecalo na svaku od posjedovnih skupina, te na promjenu socijalne strukture na slovenskom selu uoči rata. F. Filipič je u prilogu Kmetje in kmetstvo v programih slovenskih političkih strank 1929—1941 [105—121] prikazao odnos pojedinih slovenskih političkih stranaka i različitih socijalnih i idejnih struja prema seljačkoj problematici u mijenama političkog života Jugoslavije. Konstatirao je da je u općoj krizi koja je zahvatila društvo i prodrla u sve pore života na selu, slovensko selo od objekta dnevne politike postalo političkim subjektom. Napose je analizirao uzroke sumraka seoske romantike i povlačenja seljačkog konzervativizma, te upozorio na sveobuhvatnost Narodne fronte i na značenje socijalne publicistike, prije svega njezina marksističkog ogranka (E. Kardelj i dr.).

Problematici sela i poljoprivrede u Austriji kao cjelini posvećena su dva priloga koji se ujedno međusobno nadopunjuju. F. Greif je u prilogu Agrarpolitik in Osterreich von der Weltwirtschaftskrise bis zum Beginn des Zweiten Weltkriegs (Agrarna politika u Austriji od svjetske privredne krize do početka drugog svjetskog rata) [87—104], konstatirao da je svjetska ekonomska kriza započela upravo u vrijeme kada se poljoprivreda u Austriji uspjela konsolidirati u poslijeratnim uvjetima i da je kriza u Austriji najteže pogodila upravo poljoprivredu. Autor je težište stavio na istraživanje agrarne politike austrijske vlade i parlamenta u vrijeme krize i nakon njezina prestanka. Utvrdio je da su vlada i parlament vodili vrlo aktivnu agrarnu politiku, ali također da se usprkos tome položaj sela nije bitno promijenio. G. Schöpfer se u prilogu Zur Entwicklung der osterreichischen Landwirtschaft von der Weltwirtschaftskrise bis zum Zweiten Weltkrieg (Razvoj austrijske poljoprivrede od svjetske privredne krize do drugog svjetskog rata) [59—72] bavi s nekoliko skupina problema. O kretanjima u poljoprivredi Austrije govori na temelju detaljne analize trendova u kretanju cijena poljoprivrednih proizvoda na vanjskom i unutrašnjem tržištu, analize kretanja veleprodajnih i maloprodajnih cijena, rasta poreznih obaveza i pada ukupne rentabilnosti poljoprivredne proizvodnje. U agrarno politici konstatira prijelaz od politike liberalizma u poslijeratnom razdoblju na državni intervencionizam nakon početka svjetske ekonomske krize, ali — uz neke rezultate — i neuspjeh agrarne politike vlade i parlamenta što je poticalo na usporedbe s uspješnom njemačkom agrarnom politikom nakon dolaska nacista na vlast. Međutim, zaključio je, ako je nakon Anschlusa u Austriji i došlo do povećanja proizvodnosti zbog poticaja koje je davala njemačka uprava, došlo je do potčinjavanja austrijske poljoprivrede ciljevima njemačke ratne privrede. Treći prilog, rasprava H. Heppnera Die Agrarstruktur in der Steiermark und der Nationalsozialismus (1929—38) (Agrarna struktura u austrijskom dijelu Štajerske i nacionalsocijalizam 1929—1938) [190—203], posvećena je posebnoj problematici prodora nacističke orijentacije na selo u Štajerskoj do Anschlusa i analizi socijalnih i političkih uvjeta koji su stvorili

pogodno tlo za takav prodor. Iznio je vrlo vrijedne rezultate istraživanja koji pokazuju da se početak utjecaja NSDAP na selu u Štajerskoj može registrirati 1931, a da od tada takva orijentacija sve više raste, da je do 1938. prihvatila većina seljaštva. Uzroke takvog razvoja nalazi u socijalnoj strukturi sela na kojem je prevladavao sitni (za austrijske prilike) seljak, u kriznoj situaciji najpodložniji destabilizaciji. Ugrožen u svojim vitalnim interesima i uz neefikasnost vladinih mjera, taj je sloj — ocijenio je autor — prihvatio nacional-socijalizam ne kao ideologiju totalitarizma već kao politički sustav koji je nudio izlaz iz krize i garancije za socijalnu sigurnost. Tome pridodaje i političku komponentu — velikonjemačku koncepciju i antikomunizam. O specifičnostima razvoja poljoprivrede u Gradišću u razdoblju do Anschlusa govori prilog H. Paula Tendenzen in der Entwicklung der burgenländischen Landwirtschaft zwischen 1929 und 1938 (Razvojne tendencije gradišćanske poljoprivrede između 1929. i 1938. godine) [171—189]. Stavljajući taj razvoj u opće okvire ekonomskog razvoja Austrije, autor se koncentrirao prvenstveno na istraživanje položaja i aktivnosti dviju socijalnih skupina na gradišćanskom selu — skupine krupnih seljaka i skupine poljoprivrednih radnika. Analizirao je interese krupnih seljaka i istražio njihovu angažiranost u široj akciji tog sloja u austrijskim okvirima koja je od parlamenta ishodila zakone usmjerene prema neutraliziranju vanjskih i unutrašnjih izvorišta poljoprivredne krize. Napose je obradio akcije Poljoprivredne komore. Nakon toga je iznio rezultate istraživanja položaja brojnog sloja poljoprivrednih radnika i akcija u cilju poboljšanja tog položaja.

Novu političku orijentaciju na mađarskom selu nakon početka svjetske ekonomske krize prikazao je M. Stier u prilogu »Utak és válságok a magyar parasztság politikai orientációjában az 1930-as évek elején« (Putovi i krize u političkoj orijentaciji mađarskog seljaštva početkom 1930-ih godina) [159—170]. Autor je konstatirao da su u istraživanom razdoblju socijalno raslojavanje i politička kretanja u građanskim strankama i socijalističkom radničkom pokretu otvorili pred selom — koje je dotad uglavnom podupiralo vladinu stranku — mogućnost opredjeljenja za različite putove. Utvrdio je da zbog snažnog raslojavanja seljaštvo nije moglo oblikovati samostalnu političku ideologiju niti stvoriti stranku koja bi zastupala interese seljaka, te su različiti slojevi seljaštva postali bazom građanskih stranaka. Veći dio seljaka i nadalje je podupirao vladu, a većina onih koji su bili skloni promjenama postala je masovnom bazom ultradesničarskog radikalizma. G. Farakas je u prilogu Földbirtokpolitikai intézkedések Magyarországon a kiserőműveléséről az 1930-as években (Agrarno-političke mjere tridesetih godina u Mađarskoj radi razvijanja sitnog posjeda) [123—135] iznio rezultate istraživanja mjera koje je mađarska vlada poduzimala radi jačanja sloja sitnih (za mađarske prilike) seljaka. Režim je, suprotstavljajući se revolucionarnim kretanjima, oslonac potražio u tom sloju teško pogođenom ekonomskom krizom. Autor je konstatirao da su vladine mjere (porezne olakšice, oslobađanje dugova, kolonizacija i dr.) išle za stvaranjem sloja koji bi preuzeo dominantnu ekonomsku i političku ulogu na selu, ali da su one izvedene s krajnjim ciljem jačanja kapitalističkih i veleposjedničkih slojeva, te da su stvarale samo privid socijalnog sklada u Mađarskoj 30-ih godina 20. stoljeća.

Recenzirani prilozi zaokružuju rezultate dosadašnjih istraživanja seljaštva i poljoprivrede u Jugoslaviji, Austriji i Mađarskoj, napose u njihovim susjednim predjelima od početka svjetske ekonomske krize 1929. do izbivanja drugog svjetskog rata 1941. i donose rezultate novih istraživanja. Oni čine jedinstvenu tematsku cjelinu a njihovo objelodanjivanje daje poticaj komparativnom studiju ekonomskog, socijalnog i političkog razvoja triju susjednih zemalja. Neke od njih napose mogu dati poticaj podizanju metodološke razine historijske znanosti.

Nikša Stanić

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje
Narudžbe šalžite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1
Cijena ovog broja iznosi 3000 din.
Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1987.